

Vraag en Aanbod (en alles daartussen)

Een analyse van de rol van bibliotheek-kenmerken in het sturen van de vraag naar lokale cultuur

Ignace Glorieux & Dieter Vandebroeck

Onderzoeksgroep TOR

Vrije Universiteit Brussel

1. Inleiding.

Eén van de centrale vraagstukken die zowel cultuurwetenschappers als beleidsmakers al geruime tijd bezighoudt, is de vaak ondoorzichtige relatie tussen de vraag *naar* en het aanbod *van* cultuur. Welke factoren bepalen de graad van individuele cultuurdeelname en hoe bevorderen of belemmeren ze de globale vraag naar cultuurgoederen en culturele activiteiten? Welke impact hebben wijzigingen in het culturele aanbod op deze graad van cultuurdeelname en in welke mate geven ze op hun beurt vorm aan de vraag naar cultuur? Dient een effectief cultuurbeleid zich eerder te richten op de *kwaliteit* en *kwantiteit* van het aanbod aan cultuur of dient het daarentegen in te spelen op die factoren die de culturele vraag kunnen aanzwengelen? Wat is bovendien de reikwijdte die culturele actoren en instellingen zélf hebben in het aantrekken en vergroten van hun eigen publiek?

Binnen de werkzaamheden van het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport is het één van de centrale opgaven van de onderzoekslijn 'Lokaal Sociaal Cultureel Werk' (vertegenwoordigd door de Onderzoeksgroep TOR van de VUB) om deze complexe relatie mee te helpen ontrafelen. Hoewel de verhouding tussen cultureel aanbod en culturele vraag zich voor de hele culturele sector laten formuleren, stellen voorgenoemde vragen zich immers des te scherper voor die actoren die betrokken zijn bij het aanbod aan *lokale* cultuur, in het bijzonder de openbare bibliotheken en de cultuur- of gemeenschapscentra. Specifiek in het leven geroepen om de economische en geografische barrières die cultuurconsumptie belemmeren af te zwakken en een bredere spreiding in cultureel aanbod te verzekeren, zijn het juist deze instellingen die het sterkst geconfronteerd worden met de vraag naar het algemene bereik van het type cultuur dat ze aanbieden. Het is hun lokale inplanting die juist maakt dat, meer dan voor andere culturele instellingen, de interactie met hun omgeving zich steeds centraal in hun cultuurbeleid stelt. Dit maakt ook dat bibliotheken en cultuurcentra vaak de speerpunten vormen van een cultuurbeleid dat sterk gericht is op het afbouwen van participatiedrempels en het beter bereiken van kansengroepen (zie Schauvliege 2013).

Daarbij rijst echter ook de vraag of lokale culturele actoren wel opgewassen zijn tegen zulke taak. Gezien het nieuwe Decreet Lokaal Cultuurbeleid van 2012 een verregaande autonomisering van het lokale cultuurbeleid beoogt, waarbij lokale culturele actoren meer ruimte (maar ook meer verantwoordelijkheid) krijgen in het uitstippelen van hun lokale cultuurpolitiek, is de nood aan gedegen informatie over de impact die lokale culturele instellingen *kunnen* hebben groter dan ooit. Bibliotheken en cultuurcentra opereren immers zelden in een maatschappelijke vacuüm en moeten noodgedwongen rekening houden met de sociale samenstelling van de omgeving waarin ze zich bevinden. Daarbij zijn het vooral die factoren die de *vraag* naar cultuur aanzwengelen of afremmen - factoren die nauw verbonden zijn met de verdeling van maatschappelijke kansen - waar lokale culturele

instellingen vaak notoir weinig vat op hebben. Deze sterke lokale inbedding maakt het bovendien vaak bijzonder moeilijk om de daadwerkelijke culturele 'slagkracht' van zulke instellingen in kaart te brengen. Het globale bereik en het daadwerkelijke maatschappelijke profiel van de bezoekers van een specifieke culturele instelling worden immers door minstens twee types factoren bepaald, factoren wiens invloed niet altijd even gemakkelijk van mekaar te scheiden valt.

Enerzijds zijn er de *kenmerken van de gemeente of regio* waar instellingen van lokale cultuur zich bevinden en die deze als grotendeels 'gegeven' moeten aannemen. Deze kenmerken, zoals hun tewerkstellings- en opleidingsgraad, hun inkomensverdeling of gender- en leeftijdssamenstelling, zijn cruciaal omdat ze in belangrijke mate de vraag naar cultuur en dus de grootte van het publiek voor lokale cultuur helpen vormgeven. Anderzijds, zijn er de *kenmerken van de instelling* zelf die wél het product van een, min of meer, doelbewuste cultuurpolitiek kunnen vormen. Daarbij dienen we een onderscheid te maken tussen die kenmerken die betrekking hebben op de eigenlijk *cultuurvormen* die aangeboden worden - zoals de samenstelling en grootte van de bibliotheekcollectie en het programma van een cultuurcentrum - en die kenmerken die eerder slaan op de *structurele organisatie* van deze instellingen, waarbij dan voornamelijk hun openingsuren, personeelsbezetting en toegangsgelden wordt bedoeld.

Het is enkel in de wisselwerking tussen deze twee types factoren, die van de culturele instelling in kwestie én haar omgeving, dat de daadwerkelijke effectiviteit van een cultuurbeleid kan begrepen worden. Zo kan het ogenschijnlijk succes van een cultuurcentrum met hoge bezoekersaantallen en een breed bereik immers minder te wijten zijn aan het type beleid dat zo'n centrum nastreeft, maar eenvoudigweg een weerspiegeling zijn van het feit dat het zich in een hoogopgeleide, goedverdienende regio bevindt waarin de vraag naar cultuur overeenkomstig hoog is. Of omgekeerd, het feit dat een specifieke bibliotheek erin slaagt bepaalde ondervertegenwoordigde doelgroepen aan te trekken, kan minder toe te schrijven zijn aan de structuur van haar omgeving,

maar juist het product zijn van een doelbewuste cultuurpolitiek die erin slaagt de bibliotheek aantrekkelijk te maken voor deze groepen. Het is eveneens evident dat zinvolle analyses over de daadwerkelijke impact die lokale culturele actoren *kunnen* hebben, steeds beide elementen in rekenschap dienen te brengen. Het spreekt tevens voor zich dat zulke analyses zich maar moeizaam in eenvoudige causale modellen laten dwingen, waarbij ‘oorzaak’ en ‘gevolg’ nauwkeurig van elkaar onderscheiden worden en door eenduidige relaties verbonden zijn.

Dit betekent echter niet dat onderzoek naar de slagkracht van lokale culturele actoren a priori uitgesloten is. Mits de beschikbaarheid van het juiste type informatie is het immers mogelijk om met behulp van statistische analyse het kluwen aan factoren dat de relaties tussen vraag en aanbod naar lokale cultuur vormgeeft te helpen ontwarren. Concreet veronderstelt een adequate analyse van deze relaties dat ten minste drie types informatie met elkaar in verband worden gebracht. Ten eerste hebben we data nodig over de instellingen zelf: hun infrastructuur, de middelen die ze ter beschikking hebben, hun personeel, hun openingsuren, de kosten die ze aanrekenen en het soort cultureel aanbod waarin ze voorzien. Ten tweede is er nood aan gegevens omtrent de omgeving/regio waarin de instelling zich bevindt zoals de lokale graad van welvaart, het gemiddelde opleidingspeil, de mate van verstedelijking, de genderverdeling enz. Ten slotte, hebben we tevens een zicht nodig op het maatschappelijke profiel van de *bezoekers* van de instelling en in het bijzonder op de mate waarin specifieke kansengroepen binnen hun doelpubliek vertegenwoordigd zijn.

Als het er op aankomt om de dynamiek van lokale cultuur bloot te leggen, heeft de Onderzoeksgroep TOR reeds een aanzienlijke onderzoekstraditie opgebouwd. Van de eerste grootschalige gebruikersonderzoeken bij openbare bibliotheken (Glorieux et al. 2005) en de cultuurcentra (Colpaert et al. 2006) tot het recente ‘Cijferboek Lokaal Cultuurbeleid’ (Van Tienoven & Glorieux, 2012) heeft TOR een brede waaier aan gegevens verzameld over zowel de aanbods- als de vraagzijde van lokale cultuur. Deze data laten ons toe een gefundeerd

antwoord te bieden op de onderzoeksvraag die centraal zal staan in deze bijdrage: Welke aspecten van het *aanbod* aan lokale cultuur - aspecten waar lokale culturele actoren zelf vat op hebben - hebben een positieve impact op de *vraag* naar lokale cultuur? Daarbij maken we een onderscheid tussen die factoren die een invloed hebben op de *intensiteit* van deze vraag - d.w.z. het globale bereik van lokale cultuur - en die kenmerken die een impact hebben op de *breedte* van deze vraag, d.w.z. de mate waarin kansengroepen gebruik maken van het aanbod aan lokale cultuur. Voor wat betreft de breedte van de vraag naar lokale cultuur concentreren we ons op de vertegenwoordiging van twee specifieke groepen, namelijk *laagopgeleiden* en *mannen*.

Voor de analyse van de complexe relatie tussen vraag en aanbod beperken we ons in deze bijdrage hoofdzakelijk op de rol van openbare bibliotheken. Enerzijds omdat de relatie tussen vraag en aanbod in cultuurcentra reeds het onderwerp vormden van een eerdere bijdrage (zie Glorieux & Van Tienoven, 2008). Anderzijds omdat onze onderzoeksmethode vrij specifieke vereisten stelt aan het soort data dat we kunnen gebruiken. Hoewel bibliotheken en cultuurcentra sterk gelijkaardige doeleinden nastreven - met name de lokale spreiding van het culturele aanbod verzekeren - worden ze desalniettemin gekenmerkt door een aantal verschillen die, zeker voor het type analyse dat we hier beogen, niet onbelangrijk zijn. In de eerste plaats is er de relatie met hun omgeving. Hoewel beide instellingen sterk lokaal ingebed zijn, is hun onderling bereik sterk verschillend. Zo beschikken de meeste Vlaamse en Brusselse gemeenten over hun eigen bibliotheek (313 in totaal), maar is dit niet het geval voor de cultuurcentra (62 in totaal) wiens aanbod vaak gericht is op een veel grotere regio. Dit maakt het zeker voor die laatste bijzonder moeilijk om hun daadwerkelijke actieradius te bepalen en vooral om de maatschappelijke samenstelling van hun directe omgeving te definiëren. Hoewel groot- en hoofdstedelijke bibliotheken doorgaans ook bezoekers van *buiten* de gemeentegrenzen aantrekken, blijft voor het gros van de bibliotheekbezoekers hun eigen gemeentelijke bibliotheek de voornaamste bron van hun ontleningen

(zie Glorieux, Vandebroeck & Van Thielen, 2005). Dit maakt het mogelijk om voor bibliotheken een meer fijnmazige analyse uit te voeren van hoe de daadwerkelijke sociale samenstelling van hun omgeving de vraag naar hun culturele aanbod beïnvloedt.

Een tweede punt van verschil is het onderscheid in het type cultuur dat door beide instellingen aangeboden wordt. Hoewel cultuurcentra in niet onbelangrijke mate in hun eigen cultureel aanbod voorzien (in 2009 was gemiddeld 28 procent van alle culturele activiteiten door het CC of GC zélf georganiseerd, zie Van Tienoven & Glorieux, 2012), blijft het gros van dit aanbod bestaan uit receptieve activiteiten. Dit maakt dat cultuurcentra voor de specifieke aantrekkingskracht van hun cultureel aanbod niet alleen meer afhankelijk zijn van anderen, maar dat dit aanbod doorgaans ook een veel vluchtigere impact heeft op hun doelgroep. Zo kan de passage van een populaire musical, een succesvolle comedy-tour of een avantgardistisch theatergezelschap de bezoekersaantallen op korte termijn gevoelig verhogen of verlagen, zonder een echte indicatie te bieden van de langetermijns-effectiviteit van het cultuurbeleid dat door een specifiek CC gevoerd wordt. In dit opzicht hebben bibliotheken het grote voordeel dat ze niet enkel in belangrijke mate hun eigen collecties kunnen bepalen, maar dat deze collecties ook door een grotere mate van continuïteit gekenmerkt worden. Juist omdat ze langer in de bibliotheek aanwezig zijn, wordt het ook mogelijk om enigszins robuuste uitspraken te doen over hun potentiële impact op de culturele vraag van hun bezoekers.

Ten slotte vereist een gedetailleerde *statistische* analyse van die kenmerken die de vraag naar lokale cultuur vormgeven een vergelijkingsbasis die breed genoeg is. Zeker wanneer we willen kijken naar de rol van zeer specifieke aspecten van het aanbod, dan veronderstelt dit genoeg variantie op elk niveau van de analyse (instelling-omgeving-gebruikers). Aangezien we op basis van het gebruikersonderzoek over data van 165 openbare bibliotheken en 32.041 bezoekers beschikken, biedt dit ons een robuuste basis om betrouwbare uitspraken te doen over de culturele slagkracht van deze instellingen. We

beginnen deze bijdrage met een korte schets van de positie van de openbare bibliotheek binnen het ruimere landschap aan culturele instellingen en de participatiedrempels die het bibliotheekgebruik blijven kenmerken (§ 2). Vervolgens lichten we de gehanteerde data en methode toe (§3 & §4). Na een gedetailleerde analyse van de rol van gemeente- en bibliotheekkenmerken in het sturen van de vraag naar lokale cultuur (§5), distilleren we de nodige beleidsimplicaties uit de resultaten (§6) en pogen we tot een meer algemeen besluit over vraag en aanbod in lokale cultuur te komen (§7).

2. Een lage drempel blijft een drempel.

Binnen het bredere landschap aan instellingen die samen het culturele aanbod in Vlaanderen definiëren, nemen de openbare bibliotheken een enigszins unieke positie in. Wat bibliotheken vanuit cultuursociologisch opzicht zo boeiend maakt, is dat ze erin slagen om enkele van de voornaamste barrières die cultuurconsumptie belemmeren - zoals kostprijs, geografische afstand, tijdstip van deelname, enz. - in belangrijke mate weg te nemen. Deze relatieve laagdrempeligheid manifesteert zich dan ook in een bezoekersfrequentie die aanzienlijk veel hoger ligt dan die van andere culturele instellingen (i.e. musea, concertzalen, kunstgalerijen, enz.) zoals weergegeven wordt in *Tabel 1*.

Tabel 1: Bezoekersfrequentie van een aantal culturele instellingen						
	Bib	Theater	Musical	Museum/ tentoonstelling	Pop- concert	CC
Bezocht in afgelopen zes maanden	27.0 %	23.6 %	8.2 %	28.3 %	34.9 %	25.7 %
Maandelijks of meer	68.3	4.2	0.8	3.5	2.7	33.8

Bron: Participatiesurvey 2009 (Vlaanderen).

Zo leren de gegevens uit de laatste participatie-survey (2009) ons dat de kans dat iemand in de zes maanden voor de enquête een openbare bibliotheek bezocht ongeveer even hoog is dan die van musea, theatervoorstellingen of culturele

centra. Kijken we echter naar de regelmaat waarmee individuen te kennen geven deze instellingen te frequenteren, dan steken bibliotheken met kop en schouder uit boven de rest. Bijna zeven op tien van diegenen die aangeven regelmatig een openbare bibliotheek te bezoeken, doet dit *maandelijks of meer*, vergeleken met slechts vier procent van diegenen die regelmatig een theatervoorstelling bijwonen of een museum of tentoonstelling bezoeken. De enige andere instelling die enigszins in de buurt komt is het cultuurcentrum, waarvan één op drie van de regelmatige bezoekers te kennen geeft maandelijks of meer langs te gaan. Dergelijke cijfers illustreren enerzijds de centrale rol van lokale cultuur in het sturen van de Vlaamse cultuurdeelname, maar verhullen tegelijkertijd het feit dat lang niet iedereen evenveel kans heeft om een bibliotheek of cultuurcentrum te frequenteren.

Hun relatieve laagdrempeligheid impliceert immers hoegenaamd niet dat bibliotheken zich kunnen onttrekken aan de sociale mechanismen die de cultuurdeelname in het algemeen vormgeven. Bibliotheken zijn dan ook niet minder gevoelig voor de duurzame ongelijkheden die de consumptie van cultuur in Vlaanderen (en elders) blijven kenmerken. Het is immers een meermaals bevestigde vaststelling dat diegenen die lager in de maatschappelijke rangorde staan beduidend minder gebruikmaken van openbare bibliotheken (Lievens, Waeye, & De Meulemeester, 2005; Muddiman, 1999; Smith, 1999; White, 1955; Yilmaz, 1998), minder interesse tonen in culturele praktijken en een beduidend lagere graad van cultuurdeelname hebben (DiMaggio & Useem, 1978; Dumais, 2002; Lievens et al., 2005; van Eijck & Bargeman, 2004). Het eerder vermelde grootschalige onderzoek van Vlaamse bibliotheekbezoekers legde tevens aanzienlijke sociale verschillen in bibliotheekgebruik bloot, waarbij vooral kansarme sociale categorieën sterk ondervertegenwoordigd bleken in de ledenbestanden van Vlaamse bibliotheken (Glorieux, Van Thielen, & Vandebroeck, 2005a). Daarbij viel vooral op dat opleidings- eerder dan inkomensverschillen een rol speelden in het al dan niet frequenteren van openbare bibliotheken: laagopgeleiden bleken aanzienlijk minder door de deuren

van de bibliotheek te stappen dan mannen en vrouwen met een diploma hoger onderwijs (Glorieux et al., 2005a). *Tabel 2* vat deze situatie bondig samen. Waar iets meer dan een kwart van de Vlaamse bevolking een diploma hoger onderwijs heeft (hogeschool of universiteit) verdubbelt dit aandeel onder de Vlaamse bibliotheekbezoekers waar meer dan de helft onder de categorie hoogopgeleid valt. Omgekeerd behaalde ongeveer één op vijf Vlamingen geen diploma secundair onderwijs, maar zakt dit onder de bibliotheekgebruikers tot slechts één op twintig. Opvallend genoeg verdwijnen zulke contrasten nagenoeg volledig wanneer we kijken naar inkomensverschillen in Vlaanderen en onder de Vlaamse bibliotheekgebruikers. Zo zijn er nauwelijks of geen verschillen tussen de grootte van de laagste en hoogste inkomenscategorieën tussen de bibliotheekgebruikers en de bevolking in zijn geheel.

Tabel 2: Sociale kenmerken van bibliotheekgebruikers vergeleken met de Vlaamse bevolking en de bezoekers van cultuur- en gemeenschapscentra

	Vlaamse bevolking	Vlaamse Bib	Vlaamse CC of GC
GEEN OF LAGER	19 %	5 %	6 %
LAGER SECUNDAIR	24	12	12
HOGER SECUNDAIR	31	30	26
HOGER ONDERWIJS	27	54	56
MINDER DAN 1000 EURO	6 %	7 %	6 %
TUSSEN 1000 EN 1999 EURO	29	33	35
TUSSEN 2000 EN 2999 EURO	40	33	31
TUSSEN 3000 EN 3999 EURO	17	20	19
MEER DAN 4000 EURO	8	8	9
Man	49 %	35 %	39 %
Vrouw	51	65	61
N	4.758.125	31.886	3.148

Bronnen: Survey Culturele verschuivingen 2002 (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning & Statistiek), VCOB'04, CL'05, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, Dienst Demografie (2002).

Deze bevinding ligt in de lijn van bestaand onderzoek naar cultuurdeelname, dat aantoonde dat culturele praktijken en maatschappelijke houdingen vaak beter voorspelt worden door verschillen in 'cultureel kapitaal' dan door de graad van materiële welvaart (DiMaggio & Mohr, 1985; Dumais, 2002; Elchardus & Glorieux, 2002; van Eijck & Bargeman, 2004). Dergelijk onderzoek laat zien dat verschillen in de relatie tot cultuur vaak heel vroeg aangeleerd worden, waarbij vooral de familie één van de centrale actoren is die culturele ongelijkheden genereert en reproduceert. Deze primaire ongelijkheden worden vervolgens door het onderwijssysteem bevestigd en deels getransformeerd in ogenschijnlijk individuele verschillen in smaak en persoonlijk inzet (Aschaffenburg & Maas, 1997; Bourdieu & Passeron, 1979; Bourdieu, 1984). Vanuit deze optiek is de lage graad van cultuurconsumptie en bibliotheekbezoek voornamelijk te wijten aan dergelijke culturele verschillen die maken dat lager opgeleiden minder vertrouwd zijn met literatuur in het algemeen en de bibliotheek in het bijzonder.

Naast dergelijke sociale ongelijkheden in bibliotheekgebruik, legde het bibliotheekonderzoek tevens aanzienlijk *gender*-verschillen in het bezoek van openbare bibliotheken bloot. Daarbij blijken vooral *mannen* sterk ondervertegenwoordigd in de ledenbestanden van openbare bibliotheken (zie *Tabel 2*). Slechts één op drie van alle bibliotheekbezoekers zijn mannen, waarbij bibliotheken nog iets slechter scoren dan cultuurcentra in het evenredig bereik van mannen en vrouwen. De nog steeds onderbelichte rol van genderverhoudingen in het sturen van de individuele cultuurdeelname vormde het onderwerp van de vorige bijdrage van onze onderzoeklijn (Zie "Cultuur in Koppels", Glorieux & Vandebroek, 2013). Daar boden we reeds een uitgebreid overzicht van de literatuur omtrent seksuele verschillen in de cultuurdeelname en cultuurbeleving. Hier beperken we ons tot de vaststelling dat genderongelijkheden in cultuurdeelname - waar vrouwen vaak *oververtegenwoordigd* zijn - zich bijzonder scherp aftekenen in het domein van de literatuur (zie Tepper, 1996; Collins, 1992). Daarbij is lezen een activiteit die in veel opzichten de

uitkomst is van een ongelijke seksuele socialisatie die meisjes naar *individuele, introverte* en *fysiek passieve* activiteiten kanaliseert die zich grotendeels *binnenshuis* afspelen, terwijl deze jongens vaker aanzet tot *groepsgebonden, extraverte, fysiek actieve* en *uithuizige* vrijetijdsactiviteiten. Daarnaast worden vrouwen tevens disproportioneel belast met de culturele socialisatie van hun kinderen, een taak die tevens een belangrijke drijfveer blijkt te zijn in hun bibliotheekgebruik (zie Glorieux et al., 2005). Om te achterhalen hoe aspecten van het culturele aanbod inwerken op de *breedte* van de vraag naar lokale cultuur concentreren we ons in deze bijdrage dan ook op de vertegenwoordiging van laagopgeleide en mannelijke bibliotheekbezoekers.

3. Data

Voor het verzamelen van de drie types informatie (*bibliotheek-omgeving-gebruikers*) die eerder vermeld werden, deden we in dit onderzoek beroep op vier verschillende bronnen. De eerste is een grootschalig onderzoek naar bibliotheekbezoek in Vlaanderen, uitgevoerd in 2004 door de Onderzoeksgroep TOR (VUB) in samenwerking met het VCOB, waar meer dan de helft van de openbare bibliotheken aan deelnamen (164 van de toen nog 303). Afhankelijk van het feit of de bibliotheken voor een 'basis' dan wel een 'uitgebreid' onderzoeksmodel kozen, werden respectievelijk 275 en 850 geregistreerde gebruikers ad random geselecteerd uit hun ledenbestand. Wanneer een geselecteerde bezoeker een item wenste te ontlenen, ontving hij of zij een enquête met de vraag om deze in te vullen. Deze enquête bevatte een breed spectrum aan vragen naar ondermeer de sociale achtergrond van de bezoeker, zijn of haar bibliotheekgebruik, tevredenheid met de bib, leesgedrag en vrijetijdsbesteding. Van de 72 200 bibliotheekgebruikers die oorspronkelijk geselecteerd waren voor het onderzoek, vulden in totaal 32 042 personen de vragenlijst daadwerkelijk in, wat neerkomt op een zeer aanvaardbare 45% van de initiële steekproef. Bovendien werd van elke geselecteerde gebruiker het uitleengedrag gedurende zes maanden (januari t.e.m. juni) elektronisch

geregistreerd wat een zeer accuraat beeld van hun voorkeuren opleverde. Voor onze analyses maakten we gebruik van de volgende gegevens uit het gebruikersonderzoek:

- 1) Het opleidingsniveau van de deelnemers aan het onderzoek werd gebruikt om het percentage van bibliotheekbezoekers te berekenen dat geen diploma hoger onderwijs bezit.
- 2) De gender-verdeling van de gebruikers werd gebruikt om het percentage mannen in elke bibliotheek te berekenen.

Naast een gedetailleerde bevraging van de bezoekers werd er in het kader van dit bibliotheekonderzoek ook een enquête afgenomen onder de bibliothecarissen. Deze vragenlijst peilde naar verschillende kenmerken van de bibliotheek zelf waaronder de grootte van inschrijvingsgelden, boetes, uitleenvoorwaarden, openingsuren, de aanwezigheid van publiek toegankelijke computers, enz. Deze gegevens hanteerden we om te bepalen welke kenmerken van de instelling een significante impact hebben op de globale effectiviteit van de bibliotheek. Daarbij ging het in het bijzonder over de volgende kenmerken:

- 1) Grootte van het inschrijvingsgeld;
- 2) De openingsuren;
- 3) De uitleenperiode van boeken;
- 4) De omvang van boetes voor het laattijdig terugbrengen van boeken en CD's;
- 5) De (eventuele) vergoeding die werd gevraagd voor het ontlenen van CD's, CD-roms, DVD's en VHS-cassettes.;
- 6) Aantal culturele activiteiten dat door de bibliotheek werd georganiseerd in het afgelopen jaar.

De tweede bron van informatie is de zogenaamde BIOS-databank (BIOS: Bibliotheek Informatie en OpvolgingsSysteem). Deze databank verzamelt de gegevens die bibliotheken ter beschikking stellen over hun collectie, het geregistreerde aantal bezoekers, het personeel en de financiële middelen die ze

ter beschikking hebben. Deze gegevens staan onder controle van de Vlaamse overheid om hun betrouwbaarheid te vergroten. Ook deze data zullen worden gebruikt om te achterhalen welke bibliotheekkenmerken een positieve of negatieve invloed uitoefenen op de globale effectiviteit van de bibliotheken. Daarbij namen we de volgende kenmerken op:

- 1) Het percentage kinder- en jeugdboeken dat in de bibliotheekcollectie aanwezig is;
- 2) Het percentage fictie-boeken;
- 3) Het percentage non-fictie-boeken;
- 4) Het percentage CD's;
- 5) Het percentage CD-ROM's;
- 6) Het percentage VHS-cassettes en DVD's;
- 7) Het percentage audiovisueel materiaal (hierbij gaat het over de som van CD's, CD-ROM's, DVD's en VHS-cassettes).

De derde bron die we raadpleegden, is een studie die uitgevoerd werd door het VCOB (Vlaams Centrum voor Openbaar Bibliotheken, nu een onderdeel van LOCUS) over openbare bibliotheken en ICT. Van deze gegevens distilleerden we het aantal computers (met of zonder internet-toegang) waarover de bezoekers konden beschikken.

De laatste bron van informatie die we raadpleegden, betreft de kenmerken over de sociale samenstelling van de gemeentes waarin de bibliotheken zich bevinden. Deze haalden we uit verschillende databanken die door het Nationaal Instituut voor Statistiek ter beschikking worden gesteld. Om de gegevens zo vergelijkbaar mogelijk te maken, hanteren we gegevens die rond dezelfde tijd als het gebruikersonderzoek bij de bibliotheken werden verzameld. De volgende gemeente-kenmerken weerspiegelen de situatie in elke gemeente op 1 januari 2004:

- 1) Het aantal inwoners die ouder zijn dan 15 jaar;
- 2) Het percentage mannelijke inwoners over de bevolking ouder dan 18 jaar.

Andere NIS-gegevens komen uit de Nationale Census van 2001 die cruciale informatie bevat over het sociale profiel van gemeenten. Uit de census haalden we de volgende kenmerken:

- 1) Het percentage inwoners *zonder* diploma hoger onderwijs;
- 2) Het percentage inwoners die geen Belgische nationaliteit hebben;
- 3) Het percentage inwoners die in een huis zonder basiscomfort wonen (i.e. het ontbreekt de woning aan een badkamer, lopend water of een toilet). Dit laatste kenmerk wordt gebruikt als een indicator van de armoedegraad binnen een gemeente.

Ten slotte berekenden we tevens het gemiddelde inkomen per gemeente op basis van de NIS-data van het fiscale jaar 1998.

4. Methode

Om te achterhalen welke aspecten van hun culturele aanbod een impact heeft op de globale vraag naar lokale cultuur (i.e. bibliotheekbezoek) maken we gebruik van *meervoudige lineaire regressie*-analyse. Deze techniek is bijzonder geschikt, omdat ze toelaat de relatie tussen bibliotheek-kenmerken en hun effectiviteit bloot te leggen, maar dat te doen op een manier die tevens rekening houdt met die factoren waarover de bibliotheek weinig of geen invloed kan uitoefenen, in dit geval de kenmerken van de gemeente waarin ze zich bevindt. Zowel de bibliotheek- als de gemeentekenmerken worden in de analyse opgenomen als zogenaamde 'onafhankelijke' variabelen en de drie indicatoren van 'effectiviteit' (globaal bereik - vertegenwoordiging van lager opgeleiden - vertegenwoordiging van mannen) worden als 'afhankelijke' veranderlijke gedefinieerd. Bij de constructie van de regressie-modellen gingen we eerst na welke *gemeente*-kenmerken, zoals beschreven in de vorige sectie, zinvol samenhangen met deze afhankelijke veranderlijke. Hetzelfde deden we voor het kenmerk 'bibliotheekgrootte' waarvoor we de grootte van de collectie (zoals beschreven in het BIOS-bestand) als maat hanteerden. Dit impliceerde wel dat we de 'grootte

van de gemeente' niet mee in de analyse konden betrekken, aangezien het aantal inwoners van een gemeente een correlatie van .76 heeft met het aantal items in de collectie. Deze 'multicollineariteit' tussen beide kenmerken maakt zinvolle interpretaties over hun respectievelijke impact quasi-onmogelijk. Als er een significante relatie gevonden werd, introduceerden we deze kenmerken in het regressie-model waaraan we dan vervolgens de verschillende *bibliotheek*-kenmerken toevoegden. Om de impact van al deze kenmerken zinvol te interpreteren, dienden we ten slotte nog een aantal transformaties op de gehanteerde variabelen uit te voeren. Zo dienden we voor zowel grootte van de bibliotheekcollectie, als het percentage van huizen zonder basiscomfort de *log*-functie te hanteren, wegens een sterk scheve verdeling van deze kenmerken. Bovendien dienden een aantal van de bibliotheek-kenmerken statistisch 'uitgezuiverd' te worden alvorens ze in de regressie-analyse in te voeren. De reden daarvoor is dat we de impact van deze kenmerken willen bestuderen, *onafhankelijk* van de grootte van de instelling. De omvang van een bibliotheek hangt immers in belangrijke mate af van de gemeente waarin ze zich bevindt en kan dus maar moeilijk door de bib zelf bepaald worden. Kenmerken uitzuiveren voor bibliotheekgrootte resulteert in maten die, bijvoorbeeld, aangeven hoeveel computers een bibliotheek bezit *in vergelijking met bibliotheken van ruwweg dezelfde grootte*. Dergelijke maten zijn met andere woorden ongecorreleerd met grootte van de instelling.

5. Bevindingen

5.1. Intensiteit van de vraag naar cultuur

Vooraleer we trachten na te gaan welke kenmerken van bibliotheken op zinvolle wijze samengaan met het al dan niet aantrekken van ondervertegenwoordigde groepen (in ons geval, lageropgeleiden en mannen), schetsen we eerst de rol die deze kenmerken spelen in het *globale bereik* van de bibliotheek. Met andere woorden, welke eigenschappen van de bibliotheek zijn zinvol verbonden met het effectieve aantal gebruikers dat deze aantrekt? Dit aantal dient vanzelfsprekend

steeds vergeleken te worden met het totaal aantal inwoners van de gemeente. De analyse neemt daarom de verhouding tussen bezoekersaantal en inwonersaantal op als afhankelijke veranderlijke. Aangezien de meeste Vlaamse gemeenten daadwerkelijk een bibliotheek hebben, kan deze verhouding zinvol vergeleken worden tussen gemeenten. De enige beperking die opgelegd werd, is dat de Brusselse bibliotheken niet in de analyse zijn opgenomen, aangezien de grote niet-Nederlandstalige aanwezigheid in deze gemeenten zinvolle interpretaties van deze verhouding in de weg staat.

Eén gemeentekenmerk toont alvast een significante samenhang met het gemiddelde aantal bezoekers: er zijn relatief minder bibliotheekgebruikers in gemeenten met een hoog aantal arme inwoners (in ons geval gemeenten met een hoog aantal woningen zonder basiscomfort). Armoede blijft een belangrijk obstakel voor het gebruik van de lokale openbare bibliotheek, ongeacht dat deze doorgaans door lage economische drempels worden gekenmerkt. Voor de overige gemeentekenmerken werd geen significant verband gevonden met het daadwerkelijk aantal bezoekers dat regelmatig een openbare bibliotheek frequenteert.

Tabel 2: Regressie-analyse van de verhouding van geregistreerde bibliotheekgebruikers tot de inwoners van de gemeente

	Regressie-coëfficiënt	Beta	S.E.	p
Intercept	-40.589		8.577	0.000
% Huizen zonder basiscomfort (log)	-5.475	-0.142	2.328	0.020
Aantal items in collectie (log)	13.726	0.515	1.812	0.000
% audiovisuele materialen	0.346	0.279	0.085	0.000
Aantal openingsuren*	0.281	0.192	0.090	0.002
Aantal computers	0.240	0.162	0.090	0.008
Inschrijvingsgeld tss. 1 en 3 euro (ref. = geen inschrijvingsgeld)	-2.191	-0.144	1.095	0.047
Inschrijvingsgeld > 3 euro (ref. = geen inschrijvingsgeld)	-6.712	-0.390	1.322	0.000
R²	0.52			
N	146			

Voor wat betreft de bibliotheekkenmerken valt op dat grote bibliotheken, zelfs wanneer we rekening houden met verschillen in grootte van gemeente, een hoger aantal geregistreerde gebruikers hebben. Deze vaststelling is hoogstwaarschijnlijk gebonden aan de sterk regionale functie die grootstedelijke en hoofdstedelijke bibliotheken vervullen, waarbij hun collecties ook bezoekers uit de omliggende gemeenten aantrekken. Dat de samenstelling van het culturele aanbod wel degelijk een invloed uitoefent op de vraag naar cultuur wordt aangetoond door het feit dat bibliotheekcollectie's met een hoog percentage audiovisuele materialen doorgaans ook meer bezoekers aantrekken dan bibliotheken waarin zulke materialen weinig of niet aanwezig zijn. Bij nadere inspectie blijkt het daarbij voornamelijk te gaan over het percentage CD's dat een bibliotheek ter beschikking heeft. De proportie van video's en DVD's of CD-ROM's blijkt daarentegen geen positieve invloed op de gebruikersaantallen uit te oefenen.

Wanneer we onze analyses bovendien nog fijnmaziger maken door enkel die bezoekers op te nemen die in hun *eigen* gemeente naar de bibliotheek gaan, dan blijven deze vier bibliotheekkenmerken (% AVM, aantal PC's, openingsuren en inschrijvingsgeld) significant verbonden met het aantal geregistreerde gebruikers, een vaststelling die hun relatieve belang alleen maar onderstreept. De omvang van de boetes, leengelden, uitleenperiodes en het aantal culturele activiteiten dat een bibliotheek organiseert blijken op hun beurt geen enkele rol te spelen in het aantal bezoekers dat ze aantrekken.

5.2. Breedte van de vraag: aandeel laagopgeleide bezoekers

Om naast hun globale bereik ook een zicht te krijgen op de rol die bibliotheken zelf spelen in het aantrekken van ondervertegenwoordigde groepen, voerden we een gelijkaardige regressie-analyse uit. Deze poogt te achterhalen welke gemeente- en bibliotheekkenmerken een invloed hebben op het percentage laagopgeleide bezoekers in hun ledenbestand. Opnieuw zijn we daarbij hoofdzakelijk geïnteresseerd in die elementen die door een expliciet

bibliotheekbeleid gestuurd kunnen worden om bezoekers uit kansengroepen aan te trekken. Om de daadwerkelijke effectiviteit van dergelijk beleid te achterhalen, dienen we echter rekening te houden met de aanwezigheid van kansengroepen binnen de gemeente waarin de bibliotheek functioneert. Zoals reeds vermeld in de inleiding is een sterke aanwezigheid van laagopgeleide bezoekers in de bibliotheek immers niet noodzakelijk een indicatie van een sterk democratisch lokaal cultuurbeleid, maar kan het een simpele weerspiegeling zijn van de lage opleidingsgraad binnen de gemeente in zijn geheel. Het aandeel laagopgeleide bezoekers en het aantal laagopgeleide inwoners is dan ook sterk met elkaar gecorreleerd (Pearson-correlatie = 0.76). Om deze rol van het gemeentelijk opleidingsniveau in rekenschap te brengen, werd het percentage bibliotheekbezoekers met een lage opleiding opnieuw uitgezuiverd voor de proportie laagopgeleide inwoners van de gemeente. We deden dit door een regressie-analyse uit te voeren met het aantal laagopgeleide inwoners als onafhankelijke en het aantal laagopgeleide bezoekers als afhankelijke veranderlijke en vervolgens de ongestandaardiseerde residuen van deze regressie als nieuwe maat te gebruiken. Deze maat geeft ons een goede indicatie van de mate waarin een bepaalde bibliotheek erin slaagt kansengroepen aan te trekken in vergelijking met andere bibliotheken in gemeenten met een gelijkaardig percentage laagopgeleiden.

Na deze voorbereidende correcties gingen we in een volgende fase van de analyse na in welke mate andere gemeente-kenmerken een invloed hebben op de vertegenwoordiging van kansengroepen binnen de bibliotheek. Dit leert ons dat in gemeenten met een relatief hoge graad van armoede (i.e. groot percentage woningen zonder basiscomfort) ook minder laagopgeleide bezoekers de bibliotheek frequenteren. Dit bevestigt opnieuw de rol van materiële deprivatie, onafhankelijk van culturele achterstelling, in het sturen van de vraag naar lokale cultuur. Ondanks de economische laagdrempeligheid van bibliotheken, blijft economische achterstand in belangrijke mate de toegang tot hun collecties belemmeren. Naast het percentage laagopgeleiden en de graad van economische

achterstand bleken er tevens *minder* laagopgeleide bezoekers aanwezig te zijn in grotere bibliotheken. Samen verklaren deze drie indicatoren maar liefst 65% van de variantie in laagopgeleide bibliotheekbezoekers. Hieruit kunnen we reeds afleiden dat de vertegenwoordiging van laagopgeleiden in grote mate bepaald wordt door de kenmerken van de gemeente.

Tabel 3: Regressie-analyse van het aantal hoogopgeleide bibliotheekbezoekers (uitgezuiverd voor percentage in de gemeente).

	Regressie-coëfficiënt	Beta	S.E.	p
Intercept	29.721		7.784	0.000
% Huizen zonder basiscomfort (log)	-10.399	-0.334	2.204	0.000
Aantal items in collectie (log)	-4.688	- 0.217	1.600	0.004
Inschrijvingsgeld > 3 euro (ref. = geen inschrijvingsgeld)	-4.356	- 0.226	1.425	0.003
R²	0.23			
N	158			

Dit wordt nog duidelijker wanneer we tevens de bovenvermelde bibliotheekkenmerken toevoegen aan onze modellen. Slechts twee kenmerken bleken op significante wijze samen te hangen met de vertegenwoordiging van laagopgeleiden in de bib en bovendien enkel wanneer we ze combineerden in één veranderlijke. Bibliotheken met inschrijvingsgelden hoger dan 3 EURO *en* boetes die meer dan 30 Eurocent bedragen (per boek/per week) hebben relatief minder laagopgeleide bezoekers in hun ledenbestanden. Opnieuw zien we dus de rol van *economische* factoren in het definiëren van de drempels tot het bibliotheekgebruik. De ongelijke toegang tot bibliotheken kan met andere woorden niet enkel en alleen toegeschreven worden aan de ongelijke verdeling van ‘cultureel kapitaal’ en de financiële barrières tot cultuurdeelname blijken in het geval van bibliotheekgebruik wel degelijk hun stempel te drukken. Opvallend blijft echter dat noch de samenstelling van de collectie, noch de daadwerkelijke openingsuren, noch de omvang van boetes en lengte van uitleentijden ook maar enige samenhang vertoonden met het maatschappelijke profiel van de

bibliotheekgebruikers. Dergelijke resultaten bleven bovendien zeer gelijkaardig wanneer we 'laagopgeleid' *her*-definieerden van personen zonder diploma hoger onderwijs (een enigszins ruime definitie) naar personen zonder een diploma secundair onderwijs. Dezelfde soort factoren bleken het sociale profiel van het bibliotheekpubliek vorm te geven (of juist niet).

Op basis van deze eerste twee modellen tekent er zich reeds een duidelijk contrast af. De factoren die het *kwantitatieve* bereik van de bibliotheek mee bepalen, zijn niet dezelfde als diegene die de *kwantitatieve* samenstelling van hun publiek helpen vormgeven. Vooral voor het laatste blijken bibliotheekkenmerken veel minder belangrijk en veel minder verklarende kracht te hebben, dan de kenmerken waar bibliotheken weinig of geen vat op hebben, omdat ze afhangen van de gemeente waarin ze zich bevinden. De voornaamste beleidsimplicatie die zich uit deze resultaten laat distilleren, is dat een beleid dat zich richt op het verhogen van laagdrempeligheid in termen van absolute bereik niet noodzakelijk ook in een meer egalitaire toegang tot de bibliotheek zal resulteren (en vice versa).

5.3. Breedte van de vraag: aandeel mannelijke bezoekers

Aangezien mannen tevens een groep vormen die sterk ondervertegenwoordigd blijkt in de lenersbestanden van bibliotheken gingen we in een laatste regressie-analyse na welke gemeente- en bibliotheekkenmerken hun bibliotheekbezoek positief dan wel negatief beïnvloeden. Vreemd genoeg bleek het percentage mannelijke inwoners *omgekeerd* evenredig met het aantal mannelijke bibliotheekgebruikers. Bij nader onderzoek bleek dat kleinere gemeenten doorgaans meer mannen onder hun bewoners tellen, maar tegelijkertijd minder mannelijke bibliotheekbezoekers. Daarnaast bleek dat grootte van de bibliotheek (zelf sterk verbonden met de grootte van de gemeente) op positieve wijze samenhangt met het percentage mannen in het ledenbestand: hoe groter de bibliotheek, hoe meer mannelijke bezoekers. Geen enkel ander

gemeentekkenmerk bleek zinvol verband te houden met het percentage mannelijke bibliotheekgebruikers.

Tabel 4: Regressie-analyse van het percentage mannelijke bibliotheekbezoekers				
	Regressie-coëfficiënt	Beta	S.E.	p
Intercept	52.972		17.627	0.003
% mannelijke inwoners in gemeente	-1.422	-0.235	0.333	0.000
Aantal items in collectie (log)	9.868	0.412	1.505	0.000
% audiovisuele materialen	0.200	0.186	0.071	0.005
CD's voor max. 40 Eurocent	2.503	0.158	0.958	0.010
Vier of vijf avonden geopend	2.189	0.155	0.851	0.011
R²	0.55			
N	158			

Een analyse van de rol van *bibliotheek*-kenmerken toont dat deze een iets belangrijkere rol spelen in het aantrekken van mannelijke dan van laagopgeleide bezoekers. Het meest opvallende verband is dat tussen het aandeel van audiovisuele materialen in de collectie en het percentage mannelijke bezoekers. Bibliotheken met veel AVM blijken aanzienlijk meer mannen aan te trekken (*Tabel 4*). Verdere analyse toont dat het daarbij voornamelijk het aandeel CD's en DVD's zijn die de bibliotheekdeelname van mannen positief beïnvloedt, in tegenstelling tot de proportie CD-ROM's die weinig of geen impact blijken te hebben. Daarbij is het niet enkel de samenstelling van de collectie op zich, maar ook de uitleenvoorwaarden die een rol spelen in de vertegenwoordiging van mannelijke bezoekers. Bovenop het individuele effect van het percentage AVM, blijken bibliotheken die veel CD's hebben, maar bovendien maximaal 40 Eurocent leengeld vragen beduidend meer mannen aan te trekken, dan bibliotheken zonder CD's of bibliotheken die hogere leengelden vragen voor het ontlenen van CD's.

Ten slotte blijkt niet enkel de inhoud, maar ook de structurele organisatie van het aanbod in de bibliotheek een duidelijk impact te hebben op het aandeel mannelijke bezoekers. Zo blijkt het aantal openingsuren positief samen te hangen

met de proportie mannen in het ledenbestand: hoe langer bibliotheken open zijn, hoe meer mannen er over de vloer komen. Bekeken we deze relatie in meer detail, dan bleek dat vooral bibliotheken die vier of vijf week-*avonden* geopend zijn, beduidend beter scoren in het aantrekken van mannelijke bezoekers (gemiddeld zelfs twee procentpunt meer bezoekers dan bibliotheken die minder avonden open zijn). De openingstijden 's ochtends, 's namiddags of in weekends bleken dan weer niet op significante wijze verband te houden met de vertegenwoordiging van mannen. Geen enkel van de andere bibliotheekkenmerken bleek ten slotte nog op positieve of negatieve wijze gecorreleerd met de man-vrouw-verhoudingen onder de bibliotheekbezoekers.

6. Discussie en Beleidsimplicaties

Zoals reeds vermeld in de inleiding is de relatie tussen de vraag naar en het aanbod aan lokale cultuur dermate complex, dat ze zich maar moeizaam in eenduidige causale verbanden laat vatten. Daarbij is het geen eenvoudige opdracht om het kluwen van factoren die samen de relatie tussen vraag en aanbod in cultuurdeelname definiëren te ontrafelen. Anderzijds beschikten we voor onze analyses over een brede waaier van zeer gedetailleerde en vaak unieke gegevens over zowel gebruikers, bibliotheken als de omgeving waarin ze fungeren. Dergelijke data laten toe om een meer dan voorzichtig antwoord te bieden op onze centrale onderzoeksvraag, namelijk welke factoren aan de *aanbod*s zijde van lokale cultuur een invloed hebben op de culturele vraag en in het bijzonder op het aanspreken van een zo breed en maatschappelijk divers publiek? Het soort antwoord dat we uit onze analyses kunnen distilleren is eerder één van gematigd optimisme. Daarbij is het misschien wel één van de meest interessante bevindingen dat het verhogen van het absolute aantal gebruikers - de *intensiteit* van de vraag naar cultuur - en het bereiken van ondervertegenwoordigde groepen (in ons geval mannen en lager opgeleiden) - de *breedte* van de vraag naar cultuur - twee duidelijk onderscheiden uitdagingen blijken te zijn, die ook door andere factoren aangestuurd worden.

Voor wat betreft het puur kwantitatief verhogen van het aantal gebruikers blijken openbare bibliotheken een aantal instrumenten ter beschikking te hebben. Zelfs wanneer we rekening hielden met de grootte van de bibliotheek en het aantal inwoners van de gemeente waarin ze zich bevindt, blijken er méér geregistreerde gebruikers te zijn in bibliotheken met een hoge proportie audiovisuele materialen in hun collectie, met uitgebreide openingsuren, een groot aantal pc's en lage inschrijvingsgelden. Kijken we echter naar die bibliotheekkenmerken die een invloed uitoefenen op het aantrekken van ondervertegenwoordigde groepen, in ons geval mannen en laagopgeleide bezoekers, verkrijgen we een enigszins ander beeld. Voor wat betreft het aantrekken van mannelijke bezoekers bleken er slechts drie kenmerken te zijn die een positieve invloed uitoefenden op hun vertegenwoordiging onder de gebruikers. Zo bleken bibliotheken met uitgebreide openingsuren en vooral bibliotheken die vier of vijf week-*avonden* open zijn significant meer mannen onder hun geregistreerde gebruikers te tellen. We speculeerden dat vooral voor mannen het combineren van voltijds werk en bibliotheekbezoek vaak problematisch blijkt en dat de mogelijkheid om ook later naar de bib te gaan hun deelname positief aanzwengelt. Daarnaast bleken vooral bibliotheken met een grote collectie van cd's, video's en dvd's - ongeacht hun eigenlijk grootte - en lage uitleengelden (max. 40 Eurocent) een betere vertegenwoordiging van mannelijke bezoekers te hebben. Dit strookt tevens met de resultaten van het gebruikersonderzoek van de Vlaamse bibliotheekbezoeker waarin duidelijk werd dat mannen onder de meest intensieve gebruikers waren van de collectie audiovisuele materialen (Glorieux, Vandebroek & Van Thielen, 2005b).

Dergelijke resultaten dienen echter vergezeld te worden van twee kritische kanttekeningen. Uit het gebruikersonderzoek van Vlaamse bibliotheken werd tevens duidelijk dat de collectie audio-visuele materialen aanzienlijk meer door mannelijke bezoekers gebruikt werd, maar dat deze daarom niet noodzakelijk ook meer gebruik maakten van de andere collecties die de in de bibliotheek aangeboden werden. De idee dat het aanbieden van CD's, video's en DVD's dus

een manier is om ook het gebruik van fictie- en non-fictie-boeken aan te zwengelen, wordt met andere woorden niet door de data bevestigd. Een tweede kanttekening betreft het gebruik van de data zelf. Hoewel deze bijzonder gedetailleerd van aard zijn, werden onze gegevens allemaal in 2004 of daarvoor verzameld. Het feit dat een aantal van onze bevindingen, waaronder de blijvende sociale ongelijkheden in het bibliotheekgebruik, door recent onderzoek herhaaldelijk bevestigd werden, toont dat deze data weinig van hun pertinentie verloren hebben. Daar staat echter wel tegenover dat de laatste tien jaar gekenmerkt worden door een fenomeen dat zijn stempel heeft gedrukt op de cultuurconsumptie in het algemeen en het bibliotheekgebruik in het bijzonder, namelijk de opkomst van digitale en in het bijzonder online-media. Het feit dat iedereen met een internet-aansluiting vandaag de dag toegang heeft tot een brede waaier aan audiovisuele media die op legale of illegale wijze kan verkregen worden, betekent dan ook dat één van de sleutelfuncties van openbare bibliotheken stelselmatig in het gedrang komt. Daarbij zou in het bijzonder de aantrekkelijkheid van de bibliotheek voor mannelijke bezoekers wel eens aangetast kunnen worden, wat zich ondermeer zou moeten weerspiegelen in een verdere “vervrouwelijking” van de bibliotheekbezoeker. In de nieuwe Participatiesurvey (gepland voor 2014) zal er expliciet gepolst worden naar de impact die digitale media hebben op het bibliotheekgebruik, wat ons hopelijk meer uitsluitsel zal bieden over de potentiële uitval die deze veroorzaken.

Als we dus kijken naar het beïnvloeden van de absolute bezoekersaantallen en de vertegenwoordiging van mannelijke bezoekers hebben bibliotheken dus een zekere culturele slagkracht ter beschikking. Kijken we echter naar de vertegenwoordiging van de maatschappelijk zwakste groepen, hier vertegenwoordigd door de laagst opgeleide categorie, dan blijkt deze slagkracht aanzienlijk beperkter. Zo is immers twee derde van de variantie in het percentage laagopgeleide bezoekers dat een bibliotheek frequenteert volledig toe te schrijven aan de kenmerken van de *gemeente* waarin deze zich bevindt. De ogenschijnlijk goede vertegenwoordiging van kansengroepen in bepaalde

bibliotheken weerspiegelt dus in het merendeel van de gevallen de verdeling van maatschappelijke slaagkansen in hun onmiddellijke omgeving. We vonden slechts één kenmerk dat significant verband hield met het percentage laagopgeleide bezoekers, ongeacht de grootte van de bibliotheek en ongeacht het type gemeente waarin deze zich bevindt, namelijk de grootte van het lidgeld en de omvang van de boetes voor het laattijdig terugbrengen van uitgeleende materialen. Bibliotheken die meer dan 3 Euro lidgeld aanrekenen en boetes van meer dan 30 Eurocent aanrekenden, blijken doorgaans minder laagopgeleide gebruikers aan te trekken. Ongeacht het feit dat bibliotheken al gekenmerkt worden door lage economische barrières blijken de meest zwakke maatschappelijke groepen dus nog steeds gevoelig voor de kostprijs van lokale cultuur. Dit relativeert enigszins de sterke focus op 'cultureel kapitaal' als ultieme verklaring van participatieverschillen en beklemtoont het blijvende belang van betaalbare cultuur als noodzakelijke voorwaarde tot cultuurdeelname.

Nog afgezien van de specifieke beleidsimplicaties van deze bevinding is het des te frappanter om te zien welke factoren *niet* verbonden zijn met het maatschappelijke profiel van de bezoekers. Noch de samenstelling van de eigenlijke collectie, noch het aantal dagen en uren dat de bibliotheek open is, noch het soort ICT-infrastructuur dat aanwezig is en noch het soort culturele activiteiten dat de bibliotheek organiseert, blijken op significante wijze samen te hangen met de sociale samenstelling van hun publiek en in het bijzonder de vertegenwoordiging van kansarme sociale groepen. Al bij al blijkt de specifieke wijze waarop het aanbod aan lokale cultuur georganiseerd is, dus maar in zeer beperkte mate een invloed uit te oefenen op de daadwerkelijke vraag naar cultuur. Anders gesteld, als lokale culturele actoren al over instrumenten beschikken om hun eigen bereik te vergroten en te verbreden dan lijken deze zich doorgaans veel minder via hun eigenlijke culturele aanbod te vertalen, dan wel via factoren die de toegankelijkheid van dat aanbod bepalen. Zo blijken lage inschrijvings- of leengelden en ruime openingsuren vaak even effectieve middelen om de vraag naar lokale cultuur op positieve wijze te beïnvloeden. Een

beleid dat er op gericht is de reikwijdte van lokale cultuur te verbreden en participatiedrempels te slechten, doet er dus goed aan om zich niet uitsluitend op de modernisering van het aanbod te concentreren (“e-books” bijvoorbeeld), maar tevens om de toegankelijkheid en economische laagdrempeligheid van bibliotheken te vrijwaren en, indien mogelijk, te vergroten.

Toch dwingen onze analyses vooral tot een zekere graad van realisme in de verwachtingen die er ten aanzien van bibliotheken wordt gesteld. De slagkracht die deze hebben blijft gering en het soort participatiedrempels waarmee ze geconfronteerd worden, blijft bijzonder hardnekkig. Feit blijft dat die factoren die de vraag naar lokale cultuur kunnen aanzwengelen vaak ver buiten het bereik blijven van de instellingen die in het aanbod van deze cultuur voorzien. In die zin mag de trend naar grotere autonomie van lokale culturele actoren - zoals bepaald in het nieuwe Decreet Lokaal Cultuurbeleid - daarbij niet leiden tot een eenzijdige ‘responsabilisering’ van bibliotheken en CC’s voor wat betreft het vergroten en verbreden van hun bereik. Dergelijk doel vergt immers een ruimere samenwerking en een meer overkoepelend beleid dat ook onderwijs en middenveld een centrale rol toekent in het slechten van participatiedrempels.

7. Besluit

De uitdagingen waarvoor openbare bibliotheken zich vandaag de dag geplaatst zien, zijn mogelijk groter dan ooit. De grootste van deze uitdagingen is ongetwijfeld het globale fenomeen van “ont-lezing” waarbij het absolute aantal individuen dat te kennen geeft regelmatig een boek te lezen de laatste decennia gevoelig afgenomen is. Als we bovendien op onderzoek van onze Noorderburen kunnen afgaan (zie Knulst & van den Broek, 2003), blijkt deze ontleding vooral betrekking te hebben op specifieke literaire genres en in het bijzonder op de lezers van romantische literatuur. Daarbij blijkt uit onderzoek naar de Vlaamse bibliotheekgebruikers (zie Glorieux, Vandebroeck & Van Thielen, 2005b), dat net dit genre onder bezoekers bijzonder populair is en maar liefst één op vijf (18%)

van alle ontleende fictiewerken uit de categorie romantische en familie-literatuur komt.

Daarnaast dienen bibliotheken, als verstrekkers van goedkope en breed toegankelijke informatie, steeds meer af te rekenen met de concurrentie van digitale en vooral online-media. De mogelijkheid om via het internet op legale of illegale wijze een veelheid van media te consulteren, heeft ongetwijfeld een impact op de vraag naar lokale cultuur en het bibliotheekbezoek in het bijzonder. De vraag is echter: welke impact? Betrouwbare gegevens over de populariteit van digitale versus papieren boeken blijven schaars. Bij de recente resultaten van de Boekbarometer - een niet-representatief onderzoek onder de gebruikers van de boekensite ECI.be - die beweren dat in 2013 één op vijf Vlamingen regelmatig e-books leest (een verdubbeling ten opzichte van het jaar voordien), blijkt het eerder over een wilde overschatting van het daadwerkelijk aantal digitale lezers te gaan.⁽¹⁾ Hetzelfde geldt voor de potentiële impact die het (legaal of illegaal) downloaden van audiovisuele media en het gratis consulteren van online informatie (bijv. Wikipedia) op het bibliotheekgebruik uitoefenen.

Het feit dat de mogelijke impact van deze ontwikkelingen nog al te vaak aanleiding geven tot speculatie duidt alvast de dringende nood voor degelijke cijfers aan. De gegevens uit de geplande Participatiesurvey 2014 van het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport - waarin specifiek gepeild zal worden naar de relatie tussen digitalisering en bibliotheekbezoek - kunnen hier hopelijk een eerste aanzet tot antwoord bieden. Daarnaast is er echter nood aan nieuwe representatieve cijfers over de Vlaamse bibliotheekgebruikers. Terwijl het BIOS2-systeem nauwgezet de evolutie van Vlaamse bibliotheekcollecties registreert en statistieken over de maatschappelijke kenmerken van hun gemeenten gemakkelijk voorhanden zijn, hinken de gegevens over de bezoekers hopeloos achterop (het laatste gebruikersonderzoek is ondertussen tien jaar oud). De veranderingen die zich binnen de culturele sector en de bredere samenleving

(1) Voor een kritische analyse van de resultaten van de Boekbarometer zie:
<http://www.hpdetijd.nl/2013-11-08/de-wonderlijke-leescijfers-van-de-eci/>

over het laatste decennium hebben voltrokken, zijn echter belangrijk genoeg om de precieze samenstelling van aan een nieuwe analyse te onderwerpen.

De *globale* evolutie van het Vlaamse bibliotheekgebruik lijkt alvast weinig of geen aanleiding voor doemscenario's te bieden. Ondanks de aanzienlijke uitdagingen waarmee ze geconfronteerd worden, blijken bibliotheken weinig of niet aan populariteit in te boeten. Noch in termen van bezoekersaantallen, noch in termen van het aantal ontlenen blijkt er sprake te zijn van een duidelijk dalende trend (Van Tienoven & Glorieux, 2011 bieden een overzicht voor de periode 2006-2010). Integendeel, niets wijst erop dat de openbare bibliotheek alsmear meer een achterhaald instituut wordt. Willen we echter de marge bepalen die dit instituut heeft in het vergroten van haar eigen effectiviteit, dan dienen we deze steeds te analyseren binnen de complexe interactie tussen de bibliotheek, haar omgeving en haar gebruikers. Deze paper heeft alvast gepoogd een voorzichtige bijdrage in die richting te bieden.

APPENDIX 1:

In deze appendix bieden we een volledig overzicht van al de indicatoren die we voor onze analyses hanteerden. Dit geeft de lezer een beter idee over hoe de verschillende kenmerken die we in onze studie meenamen daadwerkelijk verdeeld zijn onder de Vlaamse openbare bibliotheken (op het moment van het gebruikersonderzoek, in dit geval dus 2004).

A.1. Samenstelling bibliotheekcollecties en omvang leengeld

Tabel A.1 biedt een overzicht van de samenstelling van de collecties van bibliotheken die deelnamen aan het gebruikersonderzoek van 2004. Niet geheel verwonderlijk bestaat het gros van deze collecties uit boeken waarbij meer dan drie kwart van alle items uit de collectie fictie-, non-fictie- en jeugdboeken omvat. De laatste decennia zijn voornamelijk gekenmerkt door een gestage groei in het aanbod van audiovisueel materiaal waaronder CD's, CD-ROM's, video's en DVD's. Desalniettemin gaat het in het merendeel van de gevallen nog steeds over een relatief klein aandeel van de totale collectie.

Tabel A.1: De collectie van de openbare bibliotheken die deelnamen aan het gebruikersonderzoeks 2004

	Gemiddelde	Mediaan	Std. Afw.	Min.	Max.
Percentage fictie	28.5	28.4	4.4	17.0	42.7
Percentage non-fictie	25.1	24.5	4.7	13.0	40.2
Percentage jeugd	33.6	33.5	7.6	14.4	55.2
Percentage CD's	6.8	8.0	5.8	0.0	28.0
Percentage CD-ROM's	0.85	0.82	0.63	0.00	3.49
Percentage VHS & DVD's	0.85	0.48	1.07	0.00	6.14
Percentage andere materialen	4.3	3.2	3.2	0.4	22.9
Totaal aantal items in collectie (100%)	80 661	59 886	78 697	13 437	653 465

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Alle bibliotheekboeken kunnen gratis uitgeleend worden, maar audiovisuele materialen zijn vaak onderhevig aan leengelden. Tabellen A.2 t.e.m. A.5 geven de leengelden weer voor de vier types audiovisuele materialen

Tabel A.2: Beschikbaarheid en leengeld voor CD's		
	Aantal bibliotheken	Percentage
Geen CD's	47	29.7
Wel CD's geen leengeld	15	9.5
Leengeld 40 Eurocent of minder	23	14.6
Leengeld meer dan 40 Eurocent	73	46.2
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.3: Beschikbaarheid en leengeld voor CD-ROM's		
	Aantal bibliotheken	Percentage
Geen CD-ROM's	16	10.1
Wel CD-ROM's, geen leengeld	32	20.3
Leengeld 1 EURO of minder	51	32.3
Leengeld meer dan 1 EURO	59	37.3
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.4: Beschikbaarheid en leengeld voor VHS		
	Aantal bibliotheken	Percentage
Geen VHS	73	46.2
Wel VHS, geen leengeld	22	13.9
Leengeld 1 EURO of minder	19	12.0
Leengeld meer dan 1 EURO	44	27.8
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.5: Beschikbaarheid en leengeld voor DVD		
	Aantal bibliotheken	Percentage
Geen DVD	48	30.4
Wel DVD's, geen leengeld	17	10.8
Leengeld 1 EURO of minder	34	21.5
Leengeld meer dan 1 EURO	59	37.3
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

A.2. Uitleenperiode en boetesysteem

Het laattijdig inleveren van materialen resulteert in het betalen van een boete. Voor onze analyses namen we de boetes mee voor de twee meest ontleende materialen, namelijk boeken en CD's. Voor wat betreft de uitleenperiode maakten we een onderscheid tussen bibliotheken die een leenperiode van maximaal vier weken hebben en alle anderen. Dit houdt geen rekening met mogelijke verlengingen van deze periode.

Tabel A.6 Omvang boete per boek/per week

	Aantal bibliotheken	Percentage
Boete lager dan 13 Eurocent	31	29.6
Boete tussen 13 en 23 Eurocent	43	27.2
Boete tussen 23 en 25 Eurocent	44	27.8
Boete hoger dan 25 Eurocent	40	25.3
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.7 Omvang boete per CD/per week

	Aantal bibliotheken	Percentage
Geen CD's	47	29.7
Boete minder dan 50 Eurocent	42	26.6
Boete 50 Eurocent	36	22.8
Boete hoger dan 50 Eurocent	33	20.9
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.8: Uitleenperiode voor boeken

	Aantal bibliotheken	Percentage
Minder dan één maand	105	66.5
Minstens één maand	53	33.5
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

A.3 Inschrijvingsgeld

Inschrijven in openbare bibliotheken is volledig gratis in bijna één derde van alle bibliotheken. Bibliotheken met hoge inschrijvingsgelden rekenen doorgaans ook meer aan voor het ontlennen van audiovisuele materialen. Hierop zijn een aantal uitzonderingen. Acht bibliotheken met een aanzienlijke collectie AVM rekenden

geen leengelden aan, maar hadden daar tegenover vaak een hogere jaarlijkse registratiekost.

Tabel A.9: Jaarlijks inschrijvingsgeld

	Aantal bibliotheken	Percentage
Geen inschrijvingsgeld	47	29.7
Van 1 tot 3 EURO	71	44.9
Meer dan 3 EURO	40	25.3
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

A.4 Openingsuren

De openbare bibliotheken die deelnamen aan het gebruikersonderzoek van 2004 zijn gemiddeld 25 uren per week geopend (zie Tabel A.10). Een kwart van de bibliotheken is meer dan 30 uren per week open. Het aantal avonden dat een bibliotheek geopend is, wordt weergegeven in Tabel A.11, het aantal ochtenden in A.12, terwijl A.13 de openingsuren in het weekend weergeeft.

Tabel A.10: Aantal uren dat een bibliotheek open is gedurende een normale week

	Mediaan	Gemiddelde	Std. Afw.	Min.	Max.
Aantal uren geopend	21.3	25.1	9.0	10.0	53.5

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.11: Aantal avonden dat de bibliotheek minstens tot 7u open is (Ma-Vrij)

	Aantal bibliotheken	Percentage
Eén avond	8	5.1
Twee avonden	40	25.3
Drie avonden	52	32.9
Vier avonden	36	22.8
Vijf avonden	22	13.9
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.12: Aantal voormiddagen dat de bibliotheek open is (Ma-Vrij)

	Aantal bibliotheken	Percentage
Niet geopend in voormiddag	52	32.9
Open op één voormiddag	63	39.9
Open op twee voormiddagen	18	11.4
Open op drie voormiddagen	7	4.4
Open op vier voormiddagen	6	3.8

Open op vijf voormiddagen	12	7.6
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Tabel A.13: Aantal voormiddagen, namiddagen en avonden dat de bibliotheek open is in het weekend

	Aantal bibliotheken	Percentage
Eén voormiddag, namiddag of avond open	114	72.5
Meerdere voormiddagen, namiddagen of avonden open	44	27.5
Totaal	158	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

A.5 Aantal computers

De helft van alle openbare bibliotheken had in 2004 één of twee computers met internet-aansluiting. Tien procent heeft meer dan tien computers met zulke aansluiting, wat het gemiddelde op 4.3 brengt (Tabel A.14).

Tabel A.14: Aantal computers dat toegankelijk is voor bibliotheekbezoekers

	Gemiddelde	Mediaan	Std. Afw.	Min.	Max.
Aantal computers	7.4	6.0	6.6	1	52
Aantal computers met internetverbinding	4.3	2.5	4.6	1	32

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

A.6 Aantal culturele activiteiten

De gemiddelde bibliotheek die deelnam aan het gebruikersonderzoek organiseerde vijf culturele evenementen per jaar. Eén op tien bibliotheken organiseerde meer dan twintig activiteiten en is verantwoordelijk voor het hoge gemiddelde van 9.5 (Tabel A.15).

Tabel A.15: Aantal culturele activiteiten dat door de bibliotheek in het afgelopen jaar werden georganiseerd

	Gemiddelde	Mediaan	Std. Afw.	Min.	Max.
Aantal activiteiten	5.0	9.5	12.5	0.0	100.0

Bron: Gebruikersonderzoek Vlaamse Openbare Bibliotheken 2004

Referenties

- Anciaux, B. (2004). *Beleidsnota cultuur*. Brussel, Belgium: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Anciaux, B. (2005). *Beleidsbrief cultuur. Beleidsprioriteiten 2005–2006*. Brussels, Belgium: Vlaams Parlement.
- Aschaffenburg, K., & Maas, I. (1997). Cultural and educational careers: The dynamics of social reproduction. *American Sociological Review*, 62, 573–587.
- Bassman, K., Lacampagne, C., Humes, B., Korb, S., & Chute, A. (1998). *How does your public library compare? Service performance of peer groups (NCES 98-310)*. Washington, DC: National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (1979). *The inheritors: French students and their relation to culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Childers, T., & Van House, N. A. (1989). Dimensions of public library effectiveness. *Library and Information Science Research*, 11, 273–301.
- Chute, A., Kroe, P. E., O'Shea, P., Craig, T., Freeman, M., Hardesty, L., et al. (2005). *Public libraries in the United States: Fiscal year 2003 (NCES 2005-363)*. U.S. Department of Education, Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- Cullen, R. J., & Calvert, P. J. (1993). Further dimensions of public library effectiveness: Report on a parallel New Zealand study. *Library and Information Science Research*, 15, 143–164.
- De Cock, K. (2000). *Van volksbibliotheek tot bibnet. Een onderzoek naar de gebruikers en niet-gebruikers van de openbare bibliotheek*. *Communicatie*, 29(2), 2–15.
- de Munster, I. L. (2005). The digital divide in Latin America: A case study. *Collection Building*, 24(4), 133–136.
- DiMaggio, P., & Mohr, J. (1985). Cultural capital, educational attainment, and marital selection. *American Journal of Sociology*, 90, 1231–1261.
- DiMaggio, P., & Useem, M. (1978). Cultural democracy in a period of cultural

- expansion. *Social Problems*, 26(2), 179–197.
- Dumais, S. A. (2002). Cultural capital, gender, and school success: The role of habitus. *Sociology of Education*, 75, 44–68.
- Elchardus, M., & Glorieux, I. (Eds.), (2002). *De symbolische samenleving*. Tielt, Belgium: Lannoo.
- Glorieux, I., Van Thielen, L., & Vandebroeck, D. (2005a). *De bibliotheek, een huis vol meningen. Het bibliotheekgebruik van 32041 bezoekers in 165 bibliotheken. Eindrapport van het Vlaamse gebruikersonderzoek*. Brussels: Vlaams Centrum voor Openbare Bibliotheken.
- Glorieux, I., Vandebroeck, D., & Van Thielen, L. (2005b). *Ontlenen ontleed*. Brussels, Belgium: Vlaams Centrum voor Openbare Bibliotheken.
- Hull, B. (2001). Can librarians help to overcome the social barriers to access? *New Library World*, 102(1169), 382–388.
- Kerslake, E., & Kinnell, M. (1998). Reviewing the literature on public libraries and social inclusion. *Libri*, 48, 1–12.
- Lievens, J., Waege, H., & De Meulemeester, H. (2005). *Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003–2004: de vragen en de eerste antwoorden*. In J. Lievens, & H. Waege (Eds.), *Cultuurkijker: Cultuurparticipatie in breedbeeld*; Antwerp, Belgium: De Boeck.
- Morse, P. M. (1969). *Library effectiveness: A systems approach*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Muddiman, D. (1999). *Public libraries and social exclusion: The historical legacy*. Unpublished manuscript, School of Information Management, Leeds Metropolitan University.
- Muddiman, D., Durrani, S., Dutch, M., Linley, R., Pateman, J., & Vincent, J. (2001). *Open to all? The public library and social exclusion: Executive summary*. *New Library World*, 102(1163/1164), 154–157.
- Pateman, J. (1999). Social exclusion: An international perspective on the role of the State, communities and public libraries in tackling social exclusion. *Journal of Information Science*, 25, 445–463.

Proctor, R., Lee, H., & Reilly, R. (1998). Access to public libraries: The impact of opening hours reductions and closures 1986–1997 (British library research and innovation report 90). London: The British Library Board.

Smith, I. M. (1999). What do we know about public library use? *Aslib Proceedings*, 51, 302–314.

van Eijck, K., & Bargeman, B. (2004). The changing impact of social background on lifestyle: “Culturalization” instead of individualization? *Poetics*, 32, 447–469.

White, R. C. (1955). Social class differences in the uses of leisure. *American Journal of Sociology*, 61, 145–150.

Yilmaz, B. (1998). A sociological study of public library use in Ankara, Turkey. *Journal of Librarianship and Information Science*, 30, 259–267.